

Józef Koredczuk

prof. dr hab.
Uniwersytet Wrocławski
kored@prawo.uni.wroc.pl

Senatorowie ukraińscy w Senacie II Rzeczypospolitej

Słowa kluczowe: II Rzeczypospolitej, kadencja Senatu, mniejszość narodowa, Senat, senatorowie ukraińscy.

Mniejszość ukraińska w Polsce w okresie międzywojennym stanowiła 16% (około 5 mln) mieszkańców, z którymi wszystkie rządy polskie miały «największe problemy». Działalność polityczna przedstawicieli mniejszości ukraińskiej w Polsce okresie międzywojennym przybierała różnorodną postać i różnorodny stosunek do Państwa Polskiego. Jedną z form jaką ona przybierała było ich uczestnictwo i działalność w pracach Senatu II Rzeczypospolitej.

Na skutek prowadzenia działań wojennych nie możliwe było przeprowadzenie w styczniu 1919 r. wyborów do Sejmu na kresach wschodnich. Stało się to możliwe dopiero po podpisaniu dnia 18 marca 1921 r. traktatu ryskiego Z punktu widzenia wyborów do senatu było to bez znaczenia, gdyż Sejm wybrany w 1919 r. był jednoizbowy, a dopiero przewidziany na podstawie konstytucji marcowej miał się składać z dwóch izb: Sejmu i Senatu.

Przedstawiciele mniejszości ukraińskiej oficjalnie deklarowali, że celem ich działalności jest utworzenie niezależnego państwa ukraińskiego, jednakże ze

względu na zaistniałą sytuację międzynarodową, «zmuszeni do wyboru pomiędzy Rosją i Polską Ukraińcy wybrali Polskę, gdyż jako demokratyczna konstytucyjna republika dawała ona rękojmię swobodnego rozwoju narodowego»¹. Powyższy argument był także jednym z wielu, który spowodował, że część ukraińskich działaczy politycznych postanowiła włączyć się w nurt polskiego życia politycznego, biorąc udział w pierwszych parlamentarnych wyborach na podstawie konstytucji marcowej z 1921 r. Część z nich postanowiła kandydować do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej.

Każdorazowe wybory parlamentarne i towarzyszące im kampanie wyborcze stały się od tej pory dla mniejszości ukraińskiej okazją do ujawniania się dążeń politycznych, społecznych, kulturalnych i innych².

Wybory do parlamentu w 1922 r., większość polityków ukraińskich mających jeszcze świeżo w pamięci nieudaną próbę utworzenia własnej państwowości postanowiła zbojkotować. Znaczna ich część przyjęła wrogą postawę wobec Państwa Polskiego. Nie usatysfakcjonowała ich także autonomia jaką w odniesieniu do województw lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego przewidywała ustawa z dnia 26 września 1922 r. o zasadach powszechnego samorządu wojewódzkiego, a w szczególności województwa lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego (Dz. U. RP nr 90, poz. 829). Zgodnie z tą ustawą w sejmikach tych województw jedną z dwóch kurii mieli tworzyć posłowie kurii ruskiej. Ustawa przewidywała ponadto utworzenie uniwersytetu ruskiego (do którego utworzenia nigdy nie doszło, a który strona rządowa proponowała utworzyć w Krakowie) oraz dopuszczała możliwość posługiwania się językiem ruskim.

Pomimo bojotu wyborów do parlamentu przez Ukraińców galicyjskich (w wyborach do Senatu wzięło udział 61,5% osób uprawnionych, wynik ten ówczesnie uznano za niski – J. K.) i zdecydowanego zwycięstwa prawicy w wyborach do Senatu I kadencji (28 listopada 1922 – 28 listopada 1927), które odbyły się dnia 12 listopada 1922 r., już w nim znalazło się sześciu senatorów ukraińskich, wybranych z listy Bloku Mniejszości Narodowych RP. Utworzyli oni Klub Ukraiński, do którego należeli: 1) Michał Czerkawski (Mychajło Czerkawśkyj, dyrektor Seminarium Nauczycielskiego w Dermaniu); 2) Damian Gersztański (Demian Giersztanśkyj, proboszcz prawosławny z Włodzimierza na Wołyniu); 3) Aleksander Karpiński (adwokat w Równem); 4) Helena Lewczanowska (Ołena Karliwna Łewczanin); 5) Lew Markowicz (właściciel majątku Michałkowice) i 6) Jan Pasternak (Iwan Pasternak, nauczyciel)³. Przewodniczącym Klubu Ukraińskiego w senacie

¹ M. Feliński, *Ukraińcy w Izbach Ustawodawczych Polski Odrodzonej*, «Sprawy Narodowościowe» 1931, R. 5, nr 6, s. 569.

² Z. Zaporowski, *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe*, Lublin 1992, s. 121.

³ I. Ihnatowicz, A. Biernat, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003, s. 505–506; *Przewodnik praktyczny po Sejmie i Senacie Rzeczypospolitej Polskiej*, oprac. A. Bełcikowska, Warszawa 1925, s. 98–102.

został A. Karpiński a wiceprzewodniczącym M. Czerkawski, który jednocześnie był przewodniczącym Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej, obejmującej posłów i senatorów. Z Reprezentacji Parlamentarnej we wrześniu 1927 r. wystąpił J. Pasternak⁴.

Formalnie biorąc M. Czerkawski, D. Gersztański, H. Lewczanowska i L. Markowicz uznawani byli za senatorów bezpartyjnych, natomiast A. Karpiński i J. Pasternak za tzw. autonomistów-federalistów⁵. Wspomniani autonomiści-federaliści powstałi w 1924 r., kiedy to w lutym tego roku, we lwowskim tygodniku «Zahrawa» został opublikowany ich program, którego głównym hasłem była autonomia krajowa – jako forma federacyjna. Natomiast M. Czerkawski, A. Karpiński i H. Lewczanowska już w 1924 r. zbliżyli się do Ukraińskiej Ludowej Partii Pracy. M. Czerkawski był także jednym ze współzałożycieli i wiceprezesów powstałego dnia 11 lipca 1925 r. Ukraińskiego Zjednoczenia Narodowo-Demokratycznego (UNDO). Do centralnego Komitetu UNDO wszedł także cieszący się kiedyś zaufaniem władz A. Karpiński (były sędzia śledczy)⁶.

Większość nich, czworo (M. Czerkawski, D. Gersztański, H. Lewczanowska i L. Markowicz), została wybrana w okręgu wyborczym wołyńskim (okręg nr 57), jeden (J. Pasternak) w okręgu poleskim (okręg nr 60). Z listy państwowej, obejmującej Blok Mniejszości Narodowych (lista nr 16) został wybrany M. Czerkawski, D. Gersztański, A. Karpiński, L. Markowicz i J. Pasternak⁷.

J. Pasternak pracował w komisjach gospodarstwa społecznego, skarbowo-budżetowej i regulaminowej (od 1923 r.)⁸, natomiast M. Czerkawski w komisji oświaty i kultury. Z kolei H. Lewczanowska pracowała w komisji spraw zagranicznych i wojskowych. Natomiast A. Karpiński pracował w komisjach: prawniczej, regulaminowej jako zastępca jej przewodniczącego i od lipca 1925 r. w specjalnej komisji do zmiany konstytucji. Mając do czynienia z najważniejszymi komisjami senackimi związanymi z procesem tworzenia prawa, żalił się m.in. na posiedzeniu Senatu w dniu 26 września 1923 r., na przypadki uchwalania przez Senat projektów ustaw bez zmiany ze względu na «konieczność państwową» i «pilność»⁹.

Ukraińcy w Senacie początkowo prezentowali postawę nierealistyczną, skrajnie roszczeniową do państwa i jego instytucji, która z czasem ewoluowała w kierunku okazywania przychylności wobec państwa polskiego, poprzez realistyczną współpracę ze stroną polską, by ponownie powrócić do trudnej kompro-

⁴ *Przewodnik ...*, s. 88 i 115.

⁵ *Ibidem*, s. 115.

⁶ M. Feliński, *Klub Ukraiński*, w: *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927*, red. H. Mościcki, A. Dzwonkowski, Warszawa 1928, s. 327; M. Feliński, *Ukraińcy ...*, s. 573–574.

⁷ *Przewodnik ...*, s. 108 i 115.

⁸ P. Majewski, *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 4. *M–P*, Warszawa 2009, s. 323.

⁹ J. Czajowski, *Senat Rzeczypospolitej Polskiej pierwszej kadencji 1922–1927. Pozycja prawno-ustrojowa i praktyka ustrojowa*, Warszawa 1999, s. 166–167.

misowej koegzystencji w ramach państwa polskiego. Co w ślad za Mirosławem Szumiło określić można jako drogę od «maksymilizacji i negacji poprzez realizm do kompromisu»¹⁰.

Senat I kadencji stanowił płaszczyznę ostrej walki politycznej między przedstawicielami mniejszości ukraińskiej a obozem rządzącym.

Jedną z takich płaszczyzn był spór o ostateczny kształt przyjętej dnia 31 lipca 1924 r. ustawy o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych (Dz. U. RP nr 73, poz. 724), która zapewniała obywatelom polskim narodowości ruskiej na obszarze województw: lwowskiego, tarnopolskiego, stanisławowskiego, wołyńskiego i poleskiego możliwość używania języka ojczystego w sądownictwie, administracji i szkolnictwie. W rzeczywistości ustawa ta przyczyniła się do radykalnego zmniejszenia liczby szkół ukraińskich w wyniku tzw. utrakwizacji, czyli wprowadzenia do szkół publicznych nauczania w dwóch językach. Nie wpłynęła ona również w istotniejszy sposób na praktyki administracji. Ustawa ta pomimo, że stanowiła maksimum ustępstw władz wobec mniejszości narodowych, spotkała się z negatywnym przyjęciem Klubu Ukraińskiego, który uznał ją za «prowokację ludności ukraińskiej i gwałt nad przyrodzonymi prawami narodu ukraińskiego»¹¹. Natomiast jeden z jej współtwórców, Stanisław Thugutt stwierdził, że jest ona «być może minimum tego, czego mniejszości żądają, ale zarazem maksimum tego, co dało się osiągnąć jako kompromis wszystkich stronnictw polskich»¹².

Marszałek Senatu Wojciech Trąmpczyński w trakcie tej dyskusji musiał między innymi stanowczo interweniować na słowa pracującego w komisjach prawniczej i samorządowej L. Markowicza, gdy ten podczas niej powiedział: «Jeżeli patrzeć na tak, zwane kresy nie jak na tymczasowo zawojowane ziemie, które tak czy inaczej trzeba będzie zwrócić prawnemu gospodarzowi, zdawałoby się, że tam właśnie powinny być skierowane wszystkie środki aparatu państwowego»¹³.

W okresie I kadencji Senatu najistotniejszą zmianą do jakiej doszł ukraińskim ruchem politycznym było powstanie Ukraińskiego Zjednoczenia Narodowo-Demokratycznego. Miało ono charakter centroprawicowy i było największym legalnie działającym ukraińskim ugrupowaniem politycznym II Rzeczypospolitej. Poprzez swych członków przejęło kierownictwo większości ukraińskich instytucji w tym Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej. Celem UNDO była budowa niepodległego, demokratycznego państwa ukraińskiego i walka o wykonywanie konstytucyjnych praw obywatelskich Ukraińców w Polsce.

W wyniku konsolidacji ukraińskich ugrupowań politycznych w wyborach do Senatu, które odbyły się dnia 11 marca 1928 r. wybrano najmocniejszą reprezentację

¹⁰ M. Szumiło, *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939)*, Warszawa 2007, s. 5–6.

¹¹ A. Ajnenkiel, *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1975, s. 232.

¹² Cyt. za: H. Zieliński, *Historia Polski 1914–1939*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1985, s. 169.

¹³ Z. Kaczmarczyk, *Marszałkowie Senatu II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1982, s. 67.

ludności ukraińskiej w całym okresie międzywojennym liczącą 11 senatorów, z czego dziewięć mandatów zdobyli kandydaci UNDO. Przy okazji warto dodać, że był to ten Sejm, który na podstawie art. 125 ust. 3 konstytucji marcowej, bez Senatu, był uprawniony do zadecydowania o tym czy ma on [tj. Senat – J.K.] dalej istnieć, czy nie?

Członkami Senatu II, którego kadencja trwała od 27 marca 1928 r. do 30 sierpnia 1930 r. nie został nikt wybrany z poprzedniej kadencji, lecz zostali wybrani: 1) Wasyl Baranyk (adwokat w Zaleszczykach); 2) Aleksander Mikołaj Czerkawski¹⁴ (Aleksandr Mykoła Czerkawśkyj, adwokat we Lwowie); 3) Włodzimierz Decykiewicz (Wołodymyr Decykéwycz, prawnik, członek wydziału wojewódzkiego we Lwowie); 4) Michał Hałusczyński (Mychajło Hałusczyńskij, nauczyciel ze Lwowa); 5) Antoni Horbaczewski (Antin Jakowycz Horbaczewśkyj, adwokat z Czortkowa); 6) Helena Kisielewska (Ołena Lwiwna Kysilewska, dziennikarka i pisarka); 7) Sergiusz Kozicki (Serhij Kozickij, nauczyciel, prezes Towarzystwa «Proswita»); 8) Mikołaj Kuźmin (Mykoła Kuźmyn, rolnik z Jeziernej); 9) Iwan Makuch (adwokat w Tłumaczu, USPR); 10) Julian Tatomir (Julian Tatomyr, ksiądz grekokatolicki); 11) Kornel Trojan (Kornyło Trojan, adwokat)¹⁵.

Członkami UNDO byli W. Baranyk, A. M. Czerkawski, W. Decykiewicz, M. Hałusczyński, A. Horbaczewski, H. Kisielewska, M. Kuźmin, J. Tatomiri, K. Trojan. W większości byli oni także członkami jego Komitetu Centralnego (W. Baranyk, A. M. Czerkawski, M. Hałusczyński, M. Kuźmin) lub jego prezydium (K. Trojan). K. Trojan związany był również ze środowiskiem tygodnika «Zahrawa». Wszyscy oni zostali wybrani z listy nr 18 Bloku Mniejszości Narodowych. Natomiast I. Makuch został wybrany z listy nr 22 Bloku Wyborczego Ukraińskich Socjalistycznych Włóściańsko-Robotniczych Partii (startował on już w wyborach do Senatu w 1922 r. nie udało mu się uzyskać mandatu), a S. Kozicki z listy nr 8 Selrobu-Prawica¹⁶.

W. Baranyk, A. Horbaczewski i M. Kuźmin zostali wybrani w okręgu wyborczym obejmującym województwo tarnopolskie, H. Kisielewska i K. Trojan – województwo lwowskie, zaś I. Makuch – województwo stanisławowskie, a S. Kozicki – województwo łuckie.

Będący zwolennikiem kompromisu z władzami polskimi M. Hałusczyński został wicemarszałkiem Senatu II kadencji, objął on ponadto przewodnictwo komisji kulturalno-oświatowej Senatu. A. Horbaczewski, na koniec kadencji Sejmu i Senatu, przed ich rozwiązaniem w 1930 r., został przewodniczącym Ukraińskiego Klubu Parlamentarnego. Wcześniej zaś pracował on w niezwykle ważnej komisji, jaką była komisja spraw zagranicznych i wojskowych¹⁷. W tej samej komisji pracował także A. M. Czerkawski. W. Baranyk działał w komisji regulaminowej

¹⁴ Bezskutecznie natomiast kandydował do Senatu M. Czerkawski, senator poprzedniej kadencji.

¹⁵ M. Feliński, *Ukraińcy ...*, s. 583; I. Ihnatowicz, A. Biernat, *op. cit.*, s. 512–513.

¹⁶ M. Feliński, *Ukraińcy ...*, s. 583–584; M. Szumiło, *Ukraińska ...*, s. 296–298.

¹⁷ M. Smogorzewska, *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 2. E–J, Warszawa 2000, s. 241.

Senatu, a M. Kuźmin w komisji gospodarstwa społecznego. Wszyscy senatorowie wybrani z ramienia UNDO i I. Makuch weszli w skład utworzonego w Senacie II Kadencji Klubu Ukraińsko-Białoruskiego, którego przewodniczącym został A. Horbaczewski. Natomiast S. Kozicki wszedł do Klubu Ukraińskiego Włościańsko-Robotniczego Socjalistycznego Zjednoczenia (USRP)¹⁸.

W trudnym położeniu senatorów ukraińskich stawiła działalność terrorystyczna prowadzona od 1929 r. przez powstałą Organizację Ukraińskich Nacjonalistów. Działalność OUN przyczyniła się do podjęcia odpowiednich kroków przez władze w stosunku do jej członków wpłynęła także na zmianę postawy władz wobec wszelkich poczynań mniejszości ukraińskiej w Polsce.

W ponownych wyborach do Senatu w województwie wołyńskim, przeprowadzonych w maju i lipcu 1930 r. (w związku z unieważnieniem wcześniejszych przez Sąd Najwyższy), reprezentanci ugrupowań ukraińskich zdobyli cztery mandaty, ale wybrane osoby nie zdołały już ich objąć, gdyż prezydent dnia 29 sierpnia 1930 r. rozwiązał Sejm, jako powód podając brak możliwości naprawy chaosu prawnego w Rzeczypospolitej za pomocą istniejącego obecnie Sejmu¹⁹. Jednym z niedoszłych senatorów był m.in. Ołeksandr Lewczanowski, mąż H. Lewczanowskiej (senator I kadencji).

Jeszcze w trakcie Senatu II kadencji, w 1929 r., próbowano pociągnąć do odpowiedzialności karno-sądowej J. Tatomira, A. Horbaczewskiego i A. Czerkawskiego, jednakże Minister Sprawiedliwości zrezygnował z wystąpienia do Senatu z wnioskiem o zezwolenie na pociągnięcie ich do takiej odpowiedzialności. Stało się to natomiast możliwe w 1930 r. po rozwiązaniu Senatu, kiedy to aresztowano trzech senatorów. Procesów uniknęli A. Horbaczewski i K. Trojan. Natomiast w grudniu 1930 r., sąd w Samborze, uwolnił od zarzutu zdrady stanu J. Tatomira, ale skazał go na 6 miesięcy więzienia za przeszkadzanie urzędnikom w pełnieniu służby. Uniewinnionym od stawianych mu zarzutów zorganizowania nielegalnego zgromadzenia po kilkumiesięcznym procesie, w sierpniu 1931 r. przez sąd w Tarnopolu, został M. Kuźmin, sądzony razem z byłym posłem Sejmu II Kadencji Antonim Kuńko. Do sukcesu tego przyczynił się broniący ich były poseł ukraiński, adwokat Stefan Baran. Zaś adwokat, senator A. Horbaczewski w kwietniu 1931 r. był obrońcą w procesie byłego posła ukraińskiego Jana Leszczyńskiego. O nic nie zostali oskarżeni w tym czasie jedynie senatorowie W. Decykiewicz, H. Kisielewska i M. Hałuszczyński²⁰. Ten ostatni być może dlatego, że był wice-marszałkiem Senatu, którego chronił immunitet nietykalności. Między innymi wykorzystując go, M. Hałuszczyński w 1930 r. wywiózł do Gdańska materiały z przebiegu i rezultatów pacyfikacji w Galicji Wschodniej²¹.

¹⁸ M. Feliński, *Ukraińcy ...*, s. 585.

¹⁹ *Ibidem*, s. 587.

²⁰ M. Szumiło, *Odpowiedzialność karno-sądowa posłów i senatorów ukraińskiej reprezentacji parlamentarnej w latach 1928–1933*, «Res Historia» 2007, t. 24, s. 117, 122, 126, 128, 131 i 133.

²¹ R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989, s. 362.

Sławne wybory «brzeskie» do Senatu III kadencji odbyły się nie tyle w cieniu pacyfikacji Galicji Wschodniej, lecz jej trwania. Pacyfikacja miała bowiem miejsce od 16 września do 30 listopada 1930 r. i rozpoczęła się od aresztowania 30 byłych posłów i senatorów ukraińskich²². Przed wyborami do senatu, które miały miejsce 29 listopada 1930 r. UNDO i USRP podpisały umowę blokową wyborczą. UNDO wezwało także całe społeczeństwo ukraińskie do jak najaktywniejszego udziału w wyborach²³. UNDO, które do tej pory zajmowało wrogie stanowisko wobec państwa polskiego wskutek zmiany dotychczasowej polityki WKP(b) na Ukrainie sowieckiej – gdzie m.in. rozpoczął się proces kolektywizacji i miała miejsce klęska głodu oraz nastąpiło odejście od polityki ukrainizacji na rzecz rusyfikacji i mordowania ukraińskiej inteligencji – podjęło rozmowy ze stroną polską. Podjęcie tych rozmów stało się możliwe dzięki przyjęciu przez obydwie strony tezy o «równoległości polskiej i ukraińskiej racji stanu» i wynikającej z tego dla galicyjskich Ukraińców konieczności gruntownej rewizji ich dotychczasowej polityki w stosunku do państwa polskiego²⁴.

Do Senatu III kadencji (9 grudnia 1930–10 sierpnia 1935) zostali ponownie wybrani: 1) W. Decykiewicz, 2) A. Horbaczewski, 3) H. Kisielewska, i 4) I. Makuch (wybrany także na posła w okręgu stanisławowskim zrezygnował z tego mandatu), oraz 5) Innocenty Głowacki (Inocentyj Hłowaćkyj, dyrektor banku w Ostrogu), 6) Mikołaj Masłow (Mykoła Wasilowycz Masłow, prawnik), 7) Julian Pawlikowski (Julian Pawłykowskyj, prawnik, działacz spółdzielczy, zięć I. Makucha)²⁵.

Senat III kadencji, był szczególnym pod pewnym względem, a mianowicie po raz pierwszy spotykamy w nim senatorów ukraińskich wybranych nie tylko z ich własnych list, ale również z list obozu rządzącego, za jaką należy uznać listę BBWR.

A. Horbaczewski, H. Kisielewska, J. Pawlikowski i I. Makuch zostali wybrani z listy nr 11 Bloku Ukraińskiego i Białoruskiego. Troje pierwszych reprezentowało UNDO, natomiast I. Makuch USRP. Zaś I. Głowacki i M. Masłow zostali wybrani z listy nr 1 BBWR. Blok Ukraiński zdobył dwa mandaty senatorskie w województwie lwowskim (H. Kisielewska i J. Pawlikowski) oraz po jednym w województwie stanisławowskim i tarnopolskim (A. Horbaczewski). Zaś w województwie wołyńskim obydwa mandaty senatorskie zdobyli kandydaci BBWR. Na czele powstałych w Senacie: Klubu Ukraińskiego stanął A. Horbaczewski, a jego sekretarzem został J. Pawlikowski. Zaś prezesem Klubu USRP został I. Makuch²⁶.

²² W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski*, t. 2. cz. 1. 1864–1945, Londyn 1956, s. 539.

²³ M. Feliński, *Ukraińcy ...*, s. 596.

²⁴ S. Łoś, *Sprawa ukraińska. We wspomnieniach, korespondencji i publicystyce. Wybór pism*, red. M. Marszał, S. Wójtowicz, Kraków 2012, s. 154 (List Stanisława Łosia z dnia 26 kwietnia 1932 r. do Ministra Rządu RP o widocznej poprawie współpracy polsko-ukraińskiej).

²⁵ I. Ihnatowicz, A. Biernat, *op. cit.*, s. 519–520.

²⁶ M. Feliński, *Ukraińcy ...*, s. 598.

Senatorowie wybrani w województwie wołyńskim, a więc z list BBWR, którzy wraz z grupą posłów także wybranych na Wołyniu, wchodzili dotychczas w skład Wołyńskiej Grupy Parlamentarnej, utworzyli w czerwcu 1931 r. deklarujące lojalność wobec władz Wołyńskie Zjednoczenie Ukraińskie (WUO)²⁷. Zjednoczenie to uzyskało jedynie ograniczone wpływy wśród ludności ukraińskiej.

W Senacie III kadencji I. Makuch działał w komisji administracji i samorządu oraz komisji prawniczej. Nie do przecenienia było także w dziedzinie samorządu i administracji doświadczenie W. Decykiewicza, który w tym zakresie uważany był za wybitnego eksperta. A. Horbaczewski pracował w komisjach regulaminowej oraz skarbowo-budżetowej. Zaś I. Głowacki był zastępcą członka w komisjach gospodarstwa społecznego oraz oświaty i kultury. M. Masłow został natomiast jednym z sekretarzy Senatu oraz jako zastępca członka pracował w komisjach konstytucyjnej oraz oświaty i wychowania.

Okres II kadencji Senatu był czasem przewartościowania swoich stanowisk przez obydwie strony, a więc senatorów reprezentujących obóz rządzący i senatorów ukraińskich. Umożliwiło to w Senacie III kadencji nie tylko szukanie, a w niektórych przypadkach nawet zaowocowało porozumieniem pomiędzy obydwoma stronami.

Uchodzący między innymi za «wzór taktu i umiaru» W. Decykiewicz wszedł do specjalnej komisji wyłonionej przez UNDO, która miała przygotować wytyczne do ewentualnych rozmów z rządem²⁸.

Współpraca podjęta na początku Senatu III kadencji między stroną ukraińską i rządową zwieńczona została w 1935 r. podpisaniem ugody polsko-ukraińskiej, będącej podstawą do tzw. polityki normalizacji na terenie Galicji. Rozmowy te toczyły się także na forum parlamentu. W ich konsekwencji W. Mudry został wice-marszałkiem Sejmu IV i V kadencji.

Porównywanie wyborów do Senatu w 1935 r. – w następstwie wprowadzenia na podstawie konstytucji kwietniowej skrajnie niedemokratycznej ordynacji wyborczej, która dawała prawa wyborcze jedynie tym osobom, które spełniały jeden z trzech cenzusów: zasług, wykształcenia lub zaufania społecznego – z poprzednimi w ogóle nie miało sensu. Choć przedstawiciele ugrupowań ukraińskich nie powinni mieli mieć i tak powodów do narzekania, gdyż jako jedyni zostali zaproszeni przez obóz rządzący do wystawiania swoich kandydatów.

W ich wyniku do Senatu IV kadencji (4 października 1935 – 18 października 1938) weszli: po raz trzeci 1) W. Decykiewicz, i 2) A. Horbaczewski (zastępca przewodniczącego Grupy Prawniczej), po raz drugi 3) M. Masłow,²⁹ i 4) J. Pawlikowski, a po raz pierwszy 5) Roman Łobodycz (kanonik kurii biskupiej grekokatolickiej w Stanisławowie), i 6) Stanisław Łucki (Ostap Łuckyj, rolnik, działacz spółdzielczy, UNDO).

²⁷ A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, t. 2. cz. 2. *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989, s. 164.

²⁸ M. Szumiło, *Ukraińska ...*, s. 81 i 162.

²⁹ I. Ihnatowicz, A. Biernat, *op. cit.*, s. 521–522.

A. Horbaczewski i J. Pawlikowski zostali senatorami z nominacji prezydenta RP, który w tym zakresie skorzystał z świeżo nadanych mu przez konstytucję kwietniową prerogatyw. M. Masłow został wybrany z listy BBWR w województwie wołyńskim, W. Decykiewicz – lwowskim, a S. Łucki – tarnopolskim. W województwie stanisławowskim senatorem został wybrany R. Łobodycz. Kandydował on z ramienia Ukraińskiej Partii Narodowo-Katolickiej, popieranej przez grekokatolickiego biskupa Stanisławowa Grzegorza Chomczyszyna, usiłującego ograniczyć aktywność polityczną kleru i szukającego dróg porozumienia z rządem³⁰.

Wskutek zmiany atmosfery w pracach komisji Senatu w czasie IV kadencji i docenienia wiedzy i doświadczenia senatorów ukraińskich powierzono im wiele ważnych funkcji. Między innymi A. Horbaczewski, jako marszałek senior (co w kręgach ukraińskich przyjęto z dużą satysfakcją), dokonał otwarcia obrad Senatu IV kadencji, a następnie został jego wicemarszałkiem. Natomiast S. Łucki i J. Pawlikowski zostali wiceprezesami Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej. W Senacie nie powstały kluby parlamentarne. A. Horbaczewski został ponadto zastępcą przewodniczącego Grupy Prawniczej w Senacie (której przewodniczącym był Waław Makowski) oraz także zastępcą przewodniczącego komisji administracyjnej³¹. J. Pawlikowski został zastępcą przewodniczącego Grupy Posłów i Senatorów Województw Południowo-Wschodnich, był także zastępcą przewodniczącego komisji gospodarczo-skarbowej (1935–1936) i członkiem komisji komunikacyjnej i rolnej (1937–1938). S. Łucki najpierw był sekretarzem komisji budżetowej, a następnie zastępcą przewodniczącego komisji skarbowej oraz członkiem komisji gospodarczej. Natomiast M. Masłow ponownie został sekretarzem Senatu, pracował ponadto w komisji prawniczej (jako jej sekretarz) i regulaminowej (1937–1938)³². Zaś R. Łobodycz działał w komisjach oświatowej i prawniczej.

Na fali normalizacji S. Łucki, na początku 1936 r. w trakcie debaty budżetowej powiedział, że silna liczebnie i dobrze technicznie zaopatrzona armia polska jest w interesie życiowym narodu ukraińskiego, a w grudniu tego samego roku w Senacie między innymi podkreślał, że «jednym z założeń nowego kursu politycznego UNDO była silna mocarstwowo Polska w której granicach Ukraińcy będą spokojni o swoją przyszłość, mogąc współtworzyć wartości moralne i materialne potrzebne dla całego narodu»³³. Były to słowa, których wcześniej z ust przedstawicieli mniejszości ukraińskiej w parlamencie polskim nigdy nie słyszano.

³⁰ J. Wisłocki, *Konkordat polski z 1925 roku. Zagadnienia prawno-polityczne*, Poznań 1977, s. 129.

³¹ *Ibidem*, s. 523; M. Smogorzewska, *op. cit.*, s. 241.

³² P. Majewski, *op. cit.*, t. 4, s. 111 i 331; P. Majewski, *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 3. K–Ł, Warszawa 2005, s. 404; M. Szumiło, *Ukraińska ...*, s. 249.

³³ M. Szumiło, *Ukraińska ...*, s. 202 i 211.

Porozumienie z kierownictwem UNDO – najsilniejszą wówczas ukraińską partią polityczną – było dużym sukcesem politycznym obozu rządzącego. Członkowie UNDO poszli do urn wyborczych w zamian za obietnicę ustępstw rządu w sprawie szkolnictwa ukraińskiego³⁴. Niestety szybko okazało się, że umowa o normalizacji stosunków rządu z UNDO miała jedynie charakter doraźny na potrzeby wyborów.

Rok 1938 przyniósł zerwanie polsko-ukraińskiej ugody dotyczącej Galicji. Dnia 14 lipca 1938 r. miały miejsce w Senacie przemówienia, dotyczące burzenia świątyń prawosławnych na terenie województwa lubelskiego. W trakcie tej dyskusji senator S. Łucki wypowiadał się także nad rządowym projektem ustawy o zatwierdzeniu «układu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą w sprawie ziem, kościołów i kaplic pounickich». Ostrzegł on parlamentarzystów polskich, że polityka, jaką podjęły władze polskie na Chełmszczyźnie «jest dobra dla Rosji, ale niebezpieczna dla państwa i dla obu naszych narodów»³⁵.

Pomimo zerwania ugody część działaczy ukraińskich dalej opowiadała się za współpracą ze stroną rządową. Należał do nich między innymi W. Decykiewicz, który w 1938 r., będąc członkiem komisji mediacyjnej likwidującej opozycję w UNDO, doprowadził do konsolidacji stanowisk obu grup w UNDO³⁶.

Wybory do Senatu V kadencji (28 listopada 1938–2 listopada 1939) zostały przeprowadzone na podstawie tej samej ordynacji, co przy wyborach do senatu IV kadencji. W ich wyniku senatorami zostali wybrani: 1) ponownie S. Łucki, a po raz pierwszy, 2) Emil Horodyński (Omelian Horodynśkyj, adwokat w Sołotwinie), 3) Mikołaj Malicki (Mykoła Małyćkyj, właściciel ziemski w Szlachcińcach), 4) Mikołaj Tworydło (Mykoła Tworydło, działacz izb rolniczych), 5) Serhij Tymoszenko (architekt w Łucku)³⁷. Zastępcą senatora został wybrany M. Masłow (senator dwóch poprzednich kadencji, BBWR). Z nominacji prezydenta RP senatorami zostali W. Decykiewicz (pełniący tę funkcję po raz czwarty) i bezpartyjny Bohdan Łepki (Bohdan Łepkyj, wybitny ukraiński poeta, prozaik, literaturoznawca, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego i doktor *honoris causa* uniwersytetu w Pradze)³⁸.

E. Horodyński został wybrany z listy Ukraińskiej Odnowy Narodowej (UNO) w województwie stanisławowskim, M. Malicki – tarnopolskim (w wyborach do Senatu IV kadencji, mu się to nie udało, został tylko zastępcą senatora), M. Tworydło – lwowskim, a S. Tymoszenko – wołyńskim. Zastępcą senatora w województwie wołyńskim został wybrany M. Masłow.

³⁴ A. Ajnenkiel, *Historia ...*, s. 195.

³⁵ *Cerkiew prawosławna na Chełmszczyźnie. Przemówienia i interpelacje posłów i senatorów ukraińskich w Sejmie i Senacie*, Lwów 1938, s. 39–54; M. Szumilo, *Ukraińska ...*, s. 224.

³⁶ R. Torzecki, *op. cit.*, s. 358.

³⁷ I. Ihnatowicz, A. Biernat, *op. cit.*, s. 527–528.

³⁸ P. Majewski, *op. cit.*, t. 3, s. 392.

M. Malicki został sekretarzem Senatu, pracował także w komisji rolnej. Zaś E. Horodyński działał w komisji prawniczej, natomiast B. Łepki w komisji oświatowej.

Wewnętrznym organem Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej powołanym jeszcze w 1935 r. była Komisja Polityczna, której celem było ustalanie taktyki parlamentarnej i ustalanie wspólnego stanowiska w ważnych kwestiach politycznych poruszanych na forum Sejmu i Senatu. W jej skład w Senacie V kadencji wchodził W. Decykiewicz³⁹.

Jedną z takich kwestii była na przykład sprawa autonomii terytorialnej dla ziem ukraińskich w Polsce. Projekt ustawy, której w grudniu 1938 r. przygotowała specjalna komisja pod przewodnictwem mającego największe doświadczenie parlamentarne, spośród senatorów V kadencji, W. Decykiewicza⁴⁰. Przejściowa odwilż w stosunkach rządowo-ukraińskich trwała niestety krótko, kończąc się wraz z złożonym w styczniu 1939 r. przez rząd projektem wzmocnienia elementu polskiego na Kresach.

Pomimo że wielu kwestiach w okresie międzywojennym senatorowie ukraińscy mieli odmienne zdanie niż ich polscy koledzy, że często byli surowymi krytykami władz polskich, zwłaszcza w odniesieniu do ich polityki w stosunku do mniejszości narodowych, to jednak w chwili wybuchu II wojny światowej większość z nich wzniosła się ponad tymi sporami i opowiedziała za polską racją stanu. Najdobitniejszym dowodem tego była wypowiedź W. Mudreja, wicemarszałka Sejmu V kadencji i ówczesnego prezesa Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej, który na posiedzeniu Sejmu w dniu 2 września 1939 r., powiedział: «iż polscy Ukraińcy spełnią obowiązki obywatelskie krwi i mienia wobec państwa»⁴¹.

Ostatnia nadzwyczajna sesja Senatu V kadencji odbyła się dnia 2 września 1939 r. Oficjalnie Senat V kadencji został rozwiązany rozporządzeniem prezydenta z dnia 2 listopada 1939 r., który dnia 1 grudnia 1939 r. zarządził nowe wybory do Senatu, które miały odbyć się po zakończeniu działań wojennych⁴². Ostatecznie odbyły się one dopiero w dniach 4 i 18 czerwca 1989 r., otwierając w ten sposób nowy rozdział w dziejach Senatu Rzeczypospolitej Polskiej.

Przedstawiciele mniejszości ukraińskiej w Polsce w okresie międzywojennym, stając się obywatelami państwa polskiego. Oczekiwali, że odrodzona Polska będzie także ich domem. Pewne nadzieje w tym względzie zapłonęły w ich sercach po uchwaleniu konstytucji marcowej, a szczególnie po przewrocie majowym w 1926 r., którego autorzy początkowo zapowiedzieli zmiany w polityce wobec terenów przez nich zamieszkałych. W rzeczywistości władze sanacyjne nie były jednak w stanie dać im żadnego nowego skutecznego rozwiązania.

³⁹ M. Szumiło, *Ukraińska ...*, s. 62.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 232.

⁴¹ P. Majewski, *op. cit.*, t. 4, s. 211.

⁴² J. Pietrzak, *Senat Rzeczypospolitej Polskiej. Tradycja i współczesność XV–XXI w.*, Warszawa 2010, s. 179.

Bibliografia:

1. Ajnenkiel A., *Historia sejmu polskiego*, t. 2. cz. 2. *II Rzeczpospolita*, Warszawa 1989.
2. Ajnenkiel A., *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1975.
3. *Cerkiew prawosławna na Chełmszczyźnie. Przemówienia i interpelacje posłów i senatorów ukraińskich w Sejmie i Senacie*, Lwów 1938.
4. Czajowski J., *Senat Rzeczypospolitej Polskiej pierwszej kadencji 1922–1927. Pozycja prawnoustrojowa i praktyka ustrojowa*, Warszawa 1999.
5. Felicki M., *Klub Ukraiński*, w: *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927*, red. H. Mościcki, A. Dzwonkowski, Warszawa 1928.
6. Felicki M., *Ukraińcy w Izbach Ustawodawczych Polski Odrodzonej*, «Sprawy Narodowościowe» 1931, R. 5, nr 6.
7. Ignatowicz I., Biernat A., *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003.
8. Kaczmarczyk Z., *Marszałkowie Senatu II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1982.
9. Łoś S., *Sprawa ukraińska. We wspomnieniach, korespondencji i publicystyce. Wybór pism*, red. M. Marszał, S. Wójtowicz, Kraków 2012.
10. Majewski P., *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 3. K–L, Warszawa 2005.
11. Majewski P., *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 4. M–P, Warszawa 2009.
12. Pietrzak J., *Senat Rzeczypospolitej Polskiej. Tradycja i współczesność XV–XXI w.*, Warszawa 2010.
13. Pobóg-Malinowski W., *Najnowsza historia polityczna Polski*, t. 2. cz. 1. *1864–1945*, Londyn 1956.
14. *Przewodnik praktyczny po Sejmie i Senacie Rzeczypospolitej Polskiej*, oprac. A. Belcikowska, Warszawa 1925.
15. Smogorzewska M., *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, t. 2. E–J, Warszawa 2000.
16. Szumiło M., *Odpowiedzialność karno-sądowa posłów i senatorów ukraińskiej reprezentacji parlamentarnej w latach 1928–1933*, «Res Historica» 2007, t. 24.
17. Szumiło M., *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939)*, Warszawa 2007.
18. Torzecki R., *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Kraków 1989.
19. Wisiocki J., *Konkordat polski z 1925 roku. Zagadnienia prawnopolityczne*, Poznań 1977.
20. Zaporowski Z., *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe*, Lublin 1992.
21. Zielicki H., *Historia Polski 1914–1939*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985.

Summary

Ukrainian Senators in the Senate of the Second Polish Republic

The participation of the Ukrainian minority representatives in the Senate's works was one of many forms of their contribution to the Polish political life in the inter-war period. It also enabled them to express their attitude towards the Commonwealth of Poland, which evolved from extreme hostility to the Polish nation to the policy of compromise and understanding with the Polish government. The author presents the profiles of the Ukrainian senators appointed for subsequent terms, with particular emphasis on their activity in Senate commissions and party affiliations. As far as possible, the author discusses also the Senators' attitude towards the minority policy of the Polish government, particularly in terms of Eastern Galicia, and the effect of changes to the political movement as their organisational structure (mainly Ukrainian National Democratic Alliance) on the Ukrainian representation in the Senate.

Keywords: the Second Polish Republic, term of Senate, national minority, the Senate, Ukrainian Senators.

Юзеф Коредчук

проф., д-р наук
Вроцлавський університет
kored@prawo.uni.wroc.pl

Українські Сенатори в Сенаті II Польської Республіки

Ключові слова: II Польська Республіка, каденція Сенату, національна меншина, Сенат, українські сенатори.

В міжвоєнний період українська меншина в Польщі становила 16% (біля 5 млн) мешканців, з якими всі уряди Польщі мали «найбільші проблеми». Політична діяльність представників української меншини в Польщі в міжвоєнний період набирала різноманітних форм і займала різну позицію по відношенню до Польської держави. Однією з форм, якої вона набирала, була її участь у діяльності Сенату II Польської Республіки.

Внаслідок ведення бойових дій неможливим було проведення виборів в січні 1919 р. до Сенату на Східних кресах. Це стало можливим лише після підписання 18 березня 1921 р. Ризького миру. З точки зору виборів до Сенату це не мало значення, так як Сейм, вибраний в 1919 р., був однопалатним, а лише після змін, впроваджених березневою Конституцією, він повинен був складатися з двох палат: Сейму і Сенату.

Представники української меншини офіційно заявляли, що метою їх діяльності є створення незалежної української держави, однак з огляду на

міжнародну ситуацію, «змушені до вибору між Росією і Польщею, українці вибрали Польщу, оскільки демократична конституційна республіка давала гарантію вільного національного розвитку»¹. Вищезгаданий аргумент був одним з багатьох, який спричинив те, що частина українських політичних діячів вирішила приєднатися до польського політичного життя, беручи участь в перших парламентських виборах, проведених на основі березневої Конституції 1921 р. Частина з них вирішила балотуватися до Сенату Польської Республіки.

Кожні наступні парламентарні вибори і передуючі їм виборчі кампанії стали з того часу для української меншини можливістю для представлення у парламенті своїх політичних, суспільних, культурних і інших намірів².

Парламентарні вибори в 1922 р. більшість українських політиків, у пам'яті яких ще залишалася свіжа невдала спроба створення власної держави, вирішили бойкотувати. Більшість з них зайняла вороже становище по відношенню до Польської держави. Їх також не задовільнила автономія, яку по відношенню до Львівського, Тернопільського і Станіславського воєводств передбачав закон від 26 вересня 1922 р. про принципи загального самоврядування в воєводствах, зокрема у Львівському, Тернопільському і Станіславському воєводстві (Збірник законів ПР № 90, п. 829). Згідно з цим законом в радах цих воєводств одну з двох курій³ повинні були складати депутати русинської (тобто української) курії. Закон передбачав створення Русинського університету (до створення якого так і не дійшло, і який уряд пропонував створити в Кракові), а також допускав можливість користування русинською мовою.

Незважаючи на бойкот виборів до парламенту українцями Галичини (у виборах до Сенату взяли участь 61,5% осіб, які мали до цього право, цей результат на той момент було визнано низьким – Ю. К.) праві сили в країні здобули рішучу перемогу у виборах до Сенату I скликання (28 листопада 1922 – 28 листопада 1927), які відбулися 12 листопада 1922 р. Серед них опинилися шестеро українських сенаторів, які були обрані за списком Блоку національних меншин ПР. Вони створили Український Клуб, до якого належали: 1) Міхал Черкавскі (Михайло Черкавський, директор Учительської семінарії в Дермані); 2) Даміан Герштаньскі (Дем'ян Герштанський, православний священник з Володимира-Волинського); 3) Олександр Карпинський (адвокат в Рівному); 4) Гелена Левчановська (Олена Карпівна Левчанівська); 5) Лев Маркович (власник маєтку у Міхалковіце) і 6) Ян Пастернак

¹ M. Feliński, *Ukraińcy w Izbach Ustawodawczych Polski Odrodzonej*, «Sprawy Narodowościowe» 1931, P. 5, № 6, с. 569.

² Z. Zaporowski, *Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe*, Люблін 1992, с. 121.

³ [Odtłumacza: курія – розряди, на які поділялись виборці за майновим цензом, національністю та іншими ознаками].

(Іван Пастернак, вчитель)⁴. Головою Українського Клубу в Сенаті став О. Карпинський, а його заступником став М. Черкавський, який одночасно був головою Української Парламентської Репрезентації, яка охоплювала депутатів і сенаторів. З Парламентської Репрезентації у вересні 1927 р. вишов І. Пастернак⁵.

У формальному розумінні М. Черкавський, Д. Герштанський і Л. Маркович вважалися безпартійними сенаторами, у той час як О. Карпинський і І. Пастернак були так званими автономістами-федералістами⁶. Згадані автономісти-федералісти виникли у 1924 р., коли ще в лютому того року, у Львівському щотижневику «Заграва» була опублікована їх програма, головним лозунгом якої була державна автономія у рамках федерації. У свою чергу М. Черкавський, О. Карпинський і О. Левчанівська вже у 1924 р. наблизилися до Української Партії Національної Праці. М. Черкавський був також одним з співзасновників і віце-голів Українського Національно-Демократичного Об'єднання (УНДО), яке було засновано 11 липня 1925 р. До центрального Комітету УНДО увійшов також О. Карпинський (колишній слідчий суддя), який раніше користувався довірою влади⁷.

Більшість з них, (четверо – М. Черкавський, Д. Герштанський, О. Левчанівська і Л. Маркович), були вибрані у Волинському виборчому окрузі (округ № 57), один (І. Пастернак) у Поліському виборчому окрузі (округ № 60). З державного списку, який включав Блок національних меншин (список № 16) були обрані М. Черкавський, Д. Герштанський, О. Карпинський, Л. Маркович і І. Пастернак⁸.

І. Пастернак працював у соціально-економічному комітеті, казначейсько-бюджетному і у комітеті з питань регламенту (від 1923 р.)⁹, у свою чергу М. Черкавський – в комітеті освіти і культури. О. Левчанівська працювала у комітеті закордонних і військових справ. Натомість О. Карпинський працював у наступних комітетах: правовому, статутному, як заступник його голови, і від липня 1925 р. – у спеціальному комітеті з питань впровадження змін до конституції. Маючи справу з найважливішими комітетами Сенату, пов'язаними з процесом творення права, він скаржився, між іншим, на засіданні Сенату 26 вересня 1923 р., на випадки

⁴ I. Ichnatowicz, A. Biernat, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Варшава 2003, с. 505–506; *Przewodnik praktyczny po Sejmie i Senacie Rzeczypospolitej Polskiej*, опрацювання А. Belcikowska, Варшава 1925, с. 98–102.

⁵ *Przewodnik ...*, с. 88 і 115.

⁶ *Ibidem*, с. 115.

⁷ М. Feliński, *Klub Ukraiński*, w: *Parlament Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1927*, ред. Н. Mościcki, А. Dzwonkowski, Варшава 1928, с. 327 і наст.; М. Feliński, *Ukraińcy ...*, с. 573–574.

⁸ *Przewodnik ...*, с. 108 і 115.

⁹ Р. Majewski, *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, т. 4. М–Р, Варшава 2009, с. 323.

прийняття Сенатом проектів законів без обговорення – з огляду на «державну необхідність» і «терміновість»¹⁰.

Українці в Сенаті спочатку займали принципову позицію, яка виражалась у крайній незадоволеності державою і її інститутами, а з часом еволюціонувала у напрямку збільшення прихильності до польської держави, через більш реалістичну співпрацю з польською стороною, щоб знову повернутися до важкого компромісного співіснування в рамках польської держави, що відповідно до думки Мирослава Шумило визначити можна як дорогу від «максимізації і заперечення за посередництвом реалізму до компромісу»¹¹.

Сенат I скликання був місцем гострої політичної боротьби між представниками української меншини і правлячим табором.

Однією зі сфер такої боротьби була суперечка про остаточну форму прийнятого 31 липня 1924 р. закону про державну мову, мову виконання службових обов'язків і мову органів місцевої адміністрації (Збірник Законів ПР № 73, поз. 724), який забезпечував польським громадянам русинської національності на території Львівського, Тернопільського, Івано-Франківського, Волинського і Поліського воєводств можливість використання рідної мови у судовому провадженні, адміністрації і освіті. Реально цей закон призвів до радикального зменшення кількості українських шкіл в результаті так званої утравкізації, тобто введення до державних шкіл системи двомовного навчання. Закон також значною мірою не вплинув на практику адміністрування. Цей закон, незважаючи на те, що він становив максимальну кількість поступок влади щодо національних меншин, був негативно сприйнятий Українським Клубом, який визнав його «провокацією влади по відношенню до українського народу і насильством над природними правами українського народу»¹². У свою чергу один з його співавторів, Станіслав Тугутт стверджував, що він є «можливо мінімум того, чого меншини вимагають, але одночасно максимум того, чого вдалося досягнути, як компроміс серед усіх польських сторін»¹³.

Спікер Сенату Войцех Трампчинський в процесі цієї дискусії був змушений втручатися, у зв'язку з висловлюваннями працюючого тоді в юридичному комітеті і комітеті місцевого самоврядування Л. Марковича, коли останній під час його засідання сказав: «Якщо дивитися на так звані Креси, не як на тимчасово завойовані землі, які так чи інакше треба буде повернути законному господареві, може здатися, що саме туди повинні бути скеровані усі ресурси державного апарату»¹⁴.

¹⁰ J. Czajowski, *Senat Rzeczypospolitej Polskiej pierwszej kadencji 1922–1927. Pozycja prawnoustrojowa i praktykaustrojowa*, Варшава 1999, с. 166–167.

¹¹ M. Szumiło, *Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939)*, Варшава 2007, с. 5–6.

¹² A. Ajnenkiel, *Parlamentaryzm II Rzeczypospolitej*, Варшава 1975, с. 232.

¹³ Цитата з: H. Zieliński, *Historia Polski 1914–1939*, Вроцлав-Варшава-Краків-Гданськ-Лодзь 1985, с. 169.

¹⁴ Z. Kaczmarczyk, *Marszałkowie Senatu II Rzeczypospolitej*, Варшава 1982, с. 67.

В період діяльності I каденції Сенату, найістотношою зміною до якої дійшло в українському політичному русі, було створення Українського Національно-Демократичного Об'єднання. Воно мало центристсько-правий характер і було найбільшим законно діючим українським політичним угрупованням часів II Польської Республіки. За посередництвом своїх членів воно зайняло керівні посади у більшості українських установ, у тому числі в Українській Парламентській Репрезентації. Завданням УНДО було створення незалежної, демократичної української держави і боротьба за дотримання конституційних прав українських громадян в Польщі.

В результаті консолідації українських політичних угруповань у виборах до Сенату, які відбулися 11 березня 1928 р., було вибрано найвідоміших представників українського населення протягом цілого міжвоєнного періоду, які нараховували 11 сенаторів, з яких дев'ять мандатів здобули кандидати від УНДО. При нагоді варто додати, що це був той Сейм, який опираючись на ст. 125 п. 3 березневої Конституції, без Сенату мав повноваження до прийняти рішення про те, чи він [тобто Сенат – Ю. К.] має далі існувати, чи ні?

Членами Сенату II скликання, каденція якого тривала від 27 березня 1928р. до 30 серпня 1930 р. не був вибраний ніхто з попереднього скликання, але були вибрані: 1) Василь Бараник (адвокат в Заліщиках); 2) Александр Миколай Черкавський¹⁵ (Олександр Микола Черкавський, адвокат у Львові); 3) Владжімеж Децикевіч (Володимир Децикевич, юрист, член воєводського відділення у Львові); 5) Антоні Горбачевські (Антон Якович Горбачевський, адвокат з Чорткова) 6) Гелена Кішелевська (Олена Львівна Кисилевська, журналістка і письменниця); 7) Сергіуш Козицкі (Сергій Козицький, вчитель, Голова товариства «Просвіта»); 8) Миколай Кузьмін (Микола Кузьмін, селянин з Озерної) 9) Іван Макух (адвокат в Тлумачі, УРСР); 10) Юліан Татомир (Юліан Татомир, греко-католицький священник); 11) Корнель Троян (Корнило Троян, адвокат)¹⁶.

Членами УНДО були В. Бараник, А. М. Черкавський, В. Децикевич, М. Галушинський, А. Горбачевський, О. Кисилевська, М. Кузьмін, Ю. Татомир і К. Троян. В більшості вони були також членами його Центрального Комітету (В. Бараник, А. М. Черкавський, М. Галушинський і М. Кузьмін) або його Президії (К. Троян). К. Троян був також пов'язаний з видавництвом щотижневика «Заграда». Вони усі були обрані із списку № 18 Блоку Національних Меншин. У свою чергу І. Макух був вибраний із списку № 22 Виборчого Блоку Українського селянсько-робітничого соціалістичного об'єднання (він брав участь у виборах до Сенату ще в 1922 р., однак йому не вдалося отримати мандат), а С. Козицький від списку № 8 Сель-Робу правих¹⁷.

¹⁵ Безрезультатно натомість балотувався до Сенату М. Черкавський, сенатор попередньої каденції.

¹⁶ M. Feliński, *Ukraińcy ...*, с. 583; I. Ihnatowicz, A. Biernat, *op. cit.*, с. 512–513.

¹⁷ M. Feliński, *Ukraińcy ...*, с. 583–584; M. Szumiło, *Ukraińska ...*, с. 296–298.

В. Бараник, А. Горбачевський і М. Кузьмін були вибрані у виборчому окрузі, який належав до Тернопільського воєводства: О. Кисилевська і К. Троян були вибрані у Львівському воєводстві, І. Макух – Івано-Франківське воєводство, а С. Козицький – Луцьке воєводство.

Будучи прихильником досягнення компромісу з польською владою, М. Галушинський став віце-спікером Сенату II скликання, окрім того він зайняв місце голови культурно-освітньої комітету Сенату. А. Горбачевський, під кінець каденції Сейму і Сенату, напередодні їхнього розпуску в 1930 р., став головою Українського Парламентарного Клубу. Однак раніше він працював у надзвичайно важливому комітеті, а саме це був комітет закордонних і військових справ¹⁸. Також у цьому комітеті працював О. Черкавський. В. Бараник діяв в комітеті з питань регламенту, а М. Кузьмін в комітеті суспільного господарства. Усі сенатори, обрані від імені УНДО і І. Макух увійшли до складу створеного у Сенаті II зібрання Українсько-Білоруського Клубу, головою якого став А. Горбачевський. У свою чергу, С. Козицький увійшов до Клубу Українського селянсько-робітничого соціалістичного об'єднання (Сель-Роб)¹⁹.

У важке положення українських сенаторів ставила терористична діяльність, яку вела від 1929 р. новостворена Організація Українських Націоналістів. Діяльність ОУН змусила владу вжити необхідних заходів по відношенню до її членів, що також вплинуло на ставлення польської влади до будь-яких починань української національної меншини у Польщі.

У чергових виборах до Сенату у Волинському воєводстві, які проходили в травні і липні 1930 р. (у зв'язку з визнанням недійсними попередніх виборів Найвищим Судом), представники українських угруповань здобули 4 мандати, але вибрані представники не встигли їх зайняти, так як Президент 29 серпня 1930 р. розпустив Сейм, посилаючись на відсутність можливості відновлення правового порядку в Польській Республіці за допомогою існуючого в той час Сейму²⁰. Одним з цих сенаторів був, між іншим, Олександр Левчанівський, чоловік О. Левчанівської (сенатора I каденції).

Ще під час каденції Сенату II-ого скликання, у 1929 р., були спроби притягнути до кримінальної відповідальності Ю. Татомира, А. Горбачевського і А. Черкавського, однак Міністр внутрішніх справ відмовився виступити із зверненням до Сенату з пропозицією про дозвіл на притягнення їх до такої відповідальності. Проте це стало можливим у 1930 р. після розпуску Сенату, коли ці троє сенаторів були заарештовані. Судового процесу unikнули А. Горбачевський і Ю. Троян. У свою чергу, в грудні 1930 р. суд в Самборі, оправдав від звинувачення у державній зраді Ю. Татомира, однак засудив

¹⁸ M. Smogorzewska, *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, т. 2. E–J, Варшава 2000, с. 241.

¹⁹ M. Feliński, *Ukraińcy ...*, с. 585.

²⁰ *Ibidem*, с. 587.

його на 6 місяців ув'язнення за перешкоди у провадженні слідства державними службовцями. Виправданим від звинувачень у організації нелегального зібрання після кількомісячного процесу, у серпні 1932 р., судом у Тернополі був визнаний М. Кузьмін, разом з яким під слідством перебував депутат Сейму II скликання Антонін Кунько. Цьому успіху посприяв захищаючий їх колишній український депутат, адвокат Стефан Баран. Проте адвокат, сенатор А. Горбачевський у квітні 1931 р. був захисником під час процесу колишнього українського депутата Івана Лещинського. В той час ні в чому не були звинувачені тільки сенатори В. Децикевич, О. Кисилевська і М. Галущинський²¹. Останній можливо з огляду на те, що був віце-спікером Сенату, якого захищав імунітет недоторканності. Між іншим, використовуючи його, М. Галущинський у 1930 р. вивіз у Гданськ матеріали з перебігу і результатів пацифікації у Східній Галичині²².

Відомі Брестські вибори до Сенату III скликання відбулися не стільки на фоні пацифікації Східної Галичини, скільки під час її перебігу. Пацифікація відбувалася від 16 вересня до 30 листопада 1930 р. і розпочалася арештом 30 колишніх українських депутатів і сенаторів²³. Перед виборами до Сенату, які відбулися 29 листопада 1930 р., УНДО і УРСР підписали договір про створення виборчого блоку. УНДО також закликала усе українське суспільство до якнайактивнішої участі у виборах²⁴. УНДО, яке до того часу займало вороже становище по відношенню до польської держави внаслідок зміни попередньої політики ВКП (б) на радянській Україні – де між іншим розпочався процес колективізації і розпочався голод, а також наступив відхід від політики українізації на користь політики русифікації і знищення української інтелігенції – розпочало переговори з польською стороною. Початок переговорів став можливим завдяки прийняттю двома сторонами тези про «рівність польського і українського державного інтересу» і виникаючої з цього необхідності для українців з Галичини ґрунтовного перегляду їх попередньої політики по відношенню до польської держави²⁵.

До Сенату III скликання (9 грудня 1930 – 10 серпня 1935) були знову вибрані 1) В. Децикевич, 2) А. Горбачевський, 3) О. Кисилевська і 4) І. Макух (також був обраний депутатом від Івано-Франківського виборчого округу, однак відмовився від мандату), а також 5) Інноценти Гловацкі (Інокентій Гловацький, директор банку в Острозі), 6) Міколай Маслов (Микола Маслов,

²¹ M. Szumiło, *Odpowiedzialność karno-sądowa posłów i senatorów ukraińskiej reprezentacji parlamentarnej w latach 1928–1933*, «Res Historica» 2007, т. 24, с. 117, 122, 126, 128, 131 і 133.

²² R. Torzecki, *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*, Краків 1989, с. 362.

²³ W. Pobóg-Malinowski, *Najnowsza historia polityczna Polski*, т. 2. ч. 1. 1864–1945, Лондон 1956, с. 539.

²⁴ M. Feliński, *Ukraińcy ...*, с. 596.

²⁵ S. Łoś, *Sprawa ukraińska. We wspomnieniach, korespondencji i publicystyce. Wybór pism*, ред. M. Marszał, S. Wójtowicz, Краків 2012, с. 154 (Лист Станіслава Лося з 26 квітня 1932 р. до Міністра Уряду ПР про значне покращення польсько-українських відносин).

юрист), 7) Юліан Павліковські (Юліан Павликовський, юрист, суспільний діяч, зять І. Макуха)²⁶.

Сенат III скликання, був особливим з певної точки зору, а саме вперше у ньому можна було зустріти українських сенаторів, вибраних не лише із власних списків, а також із списку правлячої партії, якою варто визнати список Безпартійного Блоку Співпраці з Урядом (ББСУ).

А. Горбачевський, О. Кисилевська, Ю. Павликовський і І. Макух були вибрані із списку № 11 Українсько-Білоруського Блоку. Троє перших репрезентували УНДО, у той час як І. Макух – УРСР. І. Гловацький і М. Маслов були вибрані із списку № 1 ББСУ. Український блок здобув два сенаторські мандати у Львівському воєводстві (О. Кисилевська і Ю. Павликовський) а також по одному у Івано-Франківському і Тернопільському воєводстві (О. Горбачевський). У свою чергу у Волинському воєводстві обидва сенаторські мандати здобули кандидати ББСУ. На чолі виниклого в Сенаті Українського Клубу став А. Горбачевський, а його секретарем став Ю. Павликовський. У свою чергу головою Клубу УРСР став І. Макух²⁷.

Сенатори, обрані у Волинському воєводстві, а значить із списку ББСУ, який разом з групою депутатів, вибраних на Волині, входили у тогочасну Волинську Парламентарну Групу, створену в червні 1931р., декларуючи лояльність по відношенні до влади з боку Волинського Українського Об'єднання (ВУО)²⁸. Це Об'єднання мало лише обмежений вплив серед українського населення.

У Сенаті III скликання І. Макух діяв у комітеті адміністрування і місцевого самоврядування, а також правовому комітеті. Не можна не відзначити досвід у галузі місцевого самоврядування і адміністрування В. Децикевича, який у цій сфері вважався видатним експертом. А. Горбачевський працював у комітеті регламенту і казначейсько-бюджетному. У свою чергу І. Гловацький був заступником члена комітету суспільного господарства та освіти і культури. Натомість М. Маслов став одним із секретарів Сенату, а також на посаді заступника члена працював у конституційному комітеті і комітеті з питань освіти і культури.

Період II каденції Сенату був часом переоцінки своїх поглядів двома сторонами, а саме сенаторами правлячого кола і українськими сенаторами. Це дало можливість у Сенаті III скликання не лише шукати, але й у деяких випадках дійти до порозуміння поміж двома сторонами.

Зразок, як тоді здавалося, «такту і міри» було те, що В. Децикевич увійшов до складу спеціальної комісії, що виникла стараннями УНДО і мала приготувати настанови для можливих переговорів з урядом²⁹.

²⁶ I. Ihnatowicz, A. Biernat, *op. cit.*, с. 519–520.

²⁷ M. Feliński, *Ukraińcy ...*, с. 598.

²⁸ A. Ajnenkiel, *Historia sejmu polskiego*, т. 2. ч 2. *II Rzeczpospolita*, Варшава 1989, с. 164.

²⁹ M. Szumiło, *Ukraińska ...*, с. 81 і 162.

Співпраця, яка розпочалася на початку III каденції Сенату між українською і урядовою стороною увінчалася підписанням польсько-українського договору, який служив основою для так званої політики нормалізації на території Галичини. Ці розмови також велися на парламентських засіданнях. Унаслідок чого, В. Мудрий став віце-спікером Сейму IV і V скликання.

Порівняння виборів до Сенату в 1935 р. – як наслідок введення на основі квітневої Конституції надзвичайно недемократичного виборчого статуту, який давав право голосу лише тим людям, які відповідали хоч би одному з трьох цenzів: заслуг, освіти або суспільної довіри – з попередніми взагалі не мало сенсу. Хоча представники українських угруповань і так не повинні були мати причин до нарікання, так як вони єдині отримали запрошення від керуючого табору для виставлення власних кандидатів.

На основі виборів Сенату IV скликання (4 жовтня 1935 – 18 жовтня 1938) увійшли: втретє 1) В. Децикевич і 2) А. Горбачевський (заступник голови Правової Групи), вдруге 3) М. Маслов³⁰, і 4) Ю. Павликовський, а вперше 5) Роман Лободич (український греко-католицький священник, соборний крилошанин у Івано-Франківську), і 6) Станіслав Луцкі (Остап Луцький, селянин, суспільний діяч, УНДО).

А. Горбачевський і Ю. Павликовський стали сенаторами, яких номінував президент ПР, який у цій сфері скористався нещодавно наданими йому прерогативами квітневої Конституції. М. Маслов був обраний з списку ББСУ у Волинському воєводстві, В. Децикевич – Львівському, а С. Луцький – Тернопільському. У Івано-Франківському воєводстві був вибраний Р. Лободич. Він був кандидатом від Української Католицької Народної Партії, яку підтримував греко-католицький єпископ Івано-Франківська Григорій Хомишин, який намагався обмежити політичну діяльність духовенства і шукав доріг для порозуміння з урядом³¹.

Як наслідок змін атмосфери у роботі комітетів Сенату під час IV каденції і надання великої ваги знанням і досвіду українських сенаторів, їм було довірено багато важливих функцій. Між іншим, А. Горбачевський, як старший спікер (що в українських колах було прийнято з великою пошаною), розпочав відкриття засідань Сенату IV скликання, а потім був обраний його віце-спікером. У свою чергу С. Луцький і Ю. Павликовський стали віце-головами Української Парламентської Репрезентації. В Сенаті не було створено парламентських клубів. Більше того, А. Горбачевський став заступником голови Юридичної Групи в Сенаті (головою якої був Вацлав Макоські), а також заступником голови адміністративного комітету³². Ю. Павликовський став заступником голови Групи Депутатів і Сенаторів Південно-Східних Воєводств, був також заступником

³⁰ I. Ihnatowicz, A. Biernat, *op. cit.*, с. 521–522.

³¹ J. Wisłocki, *Konkordat polski z 1925 roku. Zagadnienia prawno-polityczne*, Познань 1977, с. 129.

³² *Ibidem*, с. 523; M. Smogorzewska, *op. cit.*, с. 241.

господарсько-казначейського комітету (1935–1936) і членом комунікаційного і аграрного комітету (1937–1938). С. Луцький був спочатку секретарем бюджетного комітету, потім заступником голови казначейського комітету і членом господарського комітету. У свою чергу М. Маслов знов став секретарем Сенату, окрім цього він працював у правовому комітеті (в ролі його секретаря) і комітеті з питань регламенту (1937–1938)³³. Натомість Р. Лободич діяв у освітньому і правовому комітетатах.

На хвилі нормалізації С. Луцький, на початку 1936 р. в процесі бюджетних дебатів сказав, що кількісно сильне і добре технічно оснащене польське військо знаходиться в інтересах українського народу, а у грудні цього самого року в Сенаті між іншим підкреслював, що «одним з постулатів нового політичного курсу УНДО є сильна великодержавна Польща, в границях якої Україна буде спокійною за своє майбутнє, таким чином спільно створюючи моральні і матеріальні цінності необхідні для усього народу»³⁴. Це були слова, яких раніше з вуст представника української національної меншини в польському парламенті ніхто не чув.

Домовленість з керівництвом УНДО – у той час найсильнішою українською політичною партією – було великим успіхом правлячого табору. Члени УНДО пішли до виборчих урн в обмін на обіцянку поступок уряду в справі української шкільної освіти³⁵. На жаль швидко виявилось, що домовленість про нормалізацію відносин уряду з УНДО мала лише тимчасовий характер, тобто на час виборів.

1938 рік приніс зрив польсько-українського договору щодо Галичини. 14 липня 1938 р. в Сенаті у виступах звучали заклики до знищення православних святинь на території Люблінського воєводства. В процесі цієї дискусії сенатор С. Луцький висловлювався також щодо урядового законопроекту про затвердження «домовленості між Апостольською Столицею і Польською Республікою у справі поуніатських земель, костелів і каплиць». Він застерігав польських членів парламенту, що політика, яку веде польська влада на Холмщині «є вигідною для Росії, але небезпечна для держави і для двох наших народів»³⁶.

Незважаючи на зрив договору, частина українських діячів надалі виступала за співпрацю із урядом. До них між іншим належав В. Децикевич, який у 1938 р., будучи членом посередницького комітету, який займався ліквідацією опозиції в УНДО, призвів до консолідації позицій двох груп в УНДО³⁷.

³³ P. Majewski, *op. cit.*, т. 4, с. 111 і 331; P. Majewski, *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Słownik biograficzny*, т. 3. K–L, Варшава 2005, с. 404; M. Szumiło, *Ukraińska ...*, с. 249.

³⁴ M. Szumiło, *Ukraińska ...*, с. 202 і 211.

³⁵ A. Ajnenkiel, *Historia ...*, с. 195.

³⁶ *Cerkiew prawosławna na Chełmszczyźnie. Przemówienia i interpelacje posłów i senatorów ukraińskich w Sejmie i Senacie*, Львів 1938, с. 39–54; M. Szumiło, *Ukraińska ...*, с. 224.

³⁷ R. Torzecki, *op. cit.*, с. 358.

Вибори до Сенату V скликання (28 листопада 1938 – 2 листопада 1939) були проведені на основі того самого виборчого законодавства, що і вибори до Сенату IV скликання. В результаті їх проведення сенаторами стали: 1) знову С. Луцький, а вперше 2) Еміль Городинські (Омельян Городинський, адвокат в Солотвино), 3) Миколай Маліцкі (Микола Малицький, земельний магнат в Шляхтинцях), 4) Миколай Творидло (Микола Творидло, діяч аграрних торговельних палат), 5) Сергій Тимошенко (архітектор в Луцьку)³⁸. Заступником сенатора було обрано М. Маслова (сенатора двох попередніх скликань, ББСУ). Президент ПР номінував В. Децикевича (який виконував цю функцію уже четвертий раз) і безпартійного Богдана Лепкого (Богдан Лепкий, відомий український поет, прозаїк, літературознавець, професор Ягелонського університету і доктор *honoris causa* Празького університету)³⁹.

О. Городинський був обраний із списку Українського Національного Об'єднання (УНО) у Івано-Франківському воєводстві, М. Малицький – Тернопільського (у виборах до Сенату IV скликання, йому це не вдалося, він став лише заступником сенатора), М. Творидло – Львівського, а С. Тимошенко – Волинського. Заступником сенатора у Волинському воєводстві було обрано М. Маслова.

М. Малицький став секретарем Сенату, також він працював у аграрному комітеті. У свою чергу О. Городинський у правовому комітеті, а Б. Лепкий у освітньому комітеті.

Внутрішнім органом Української Парламентської Репрезентації, утвореним ще у 1935 р., була Політична Комісія, завданням якої було встановлення парламентарної тактики і опрацювання спільної позиції у важливих політичних питаннях, які порушувалися на засіданнях Сейму і Сенату. До її складу в Сенаті V скликання входив В. Децикевич⁴⁰.

Одним з таких питань була, наприклад, справа територіальної автономії для українських земель у складі Польщі. Проект закону в грудні 1938 р. підготувала спеціальна комісія під керівництвом В. Децикевича, який мав найбільший парламентарний досвід серед сенаторів V скликання⁴¹. Перехідна відлига у урядово-українських відносинах нажаль тривала недовго, закінчуючись разом і складеним у січні 1939 урядом проектом зміцнення польського елемента на Кресах.

Незважаючи на те, що по багатьох питаннях у міжвоєнний період українські сенатори мали іншу думку, ніж їхні польські колеги, а також часто виступали суворими критиками польської влади, особливо по відношенню до їхньої політики по відношенню до національних меншин, то, однак, в момент початку II Світової війни більшість з них була вищою від цих суперечок і

³⁸ I. Ihnatowicz, A. Biernat, *op. cit.*, с. 527–528.

³⁹ P. Majewski, *op. cit.*, т. 3, с. 392.

⁴⁰ M. Szumiło, *Ukraińska ...*, с. 62.

⁴¹ *Ibidem*, с. 232.

виступила на стороні польського державного інтересу. Найвідомішим доказом цього був виступ В. Мудрея, віце-спікера Сейму V скликання і тогочасного голови Українського Парламентського Представництва, який на засіданні Сейму 2 вересня 1939 р., сказав: «що польські українці виконують громадянські обов'язки крові і маєтку по відношенню до держави»⁴².

Останнє екстрене засідання Сенату V скликання відбулося 2 вересня 1939 р. Офіційно Сенат V скликання був розпущений рішенням президента від 2 листопада 1939 р., який 1 грудня 1939 р. оголосив нові вибори до Сенату, які мали пройти після завершення військових дій⁴³. В кінці кінців вони відбулися лише 3 і 18 червня 1989 р., таким чином відкриваючи новий розділ в діяльності Сенату Польської Республіки.

Представники української національної меншини в Польщі у міжвоєнний період, будучи громадянами польської держави, очікували, що відроджена Польща буде також їхньою домівкою. Певні сподівання запалили у їхніх серцях після прийняття березневої Конституції, і особливо після Травневого перевороту у 1926 р., автори якого на початку обіцяли зміни у політиці по відношенню до земель, на яких вони проживали. Реально санаційна влада не була в стані знайти для них ніякого нового ефективного розв'язання.

⁴² P. Majewski, *op. cit.*, т. 4, с. 211.

⁴³ J. Pietrzak, *Senat Rzeczypospolitej Polskiej. Tradycja i współczesność XV–XXI w.*, Варшава 2010, с. 179.